

GAZDÁLKODÓK Agrárhagyományok és adaptációs tendenciák Cófalván¹

1. Bevezető

Az orbaiszéki Cófalván 1986-ban érdekes vállalkozást indítványozott a falu református lelkipásztora: a település valamennyi házának és gazdájának/lakójának lefényképeztetése után a fekete-fehér felvételeket házszám alapján sorrendbe szerkesztette és így egy 96 fotóból álló emléktablót készített.

Hasonló kezdeményezésekre általában ünnepi alkalmak, jubileumi évfordulók közeledtével kerül sor. A cófalvi emléktabló valójában a székely faluközösség életének utolsó hiteles vizuális dokumentumaként készült. Az emlékállítás mementóját az ekkoriban nyilvánosságra hozott bukaresti pártszándék jelentette, amellyel a székely falut a felszámolásra ítélt, „életképtelen” települések közé sorolták. A kb. 8000 romániai falut érintő felszámolási program előkészítő fázisa szerencsésen hosszas érlelődésű volt: a diktatúra bukása a települések legnagyobb hányadának, köztük Cófalvának a megmenekülését jelentette.

A rendszerváltozás után másfél évtizeddel az új házakkal tarkított falukép, az udvarokon és a gazdasági épületek előtt sorjázó mezőgazdasági gépek és eszközök a Cófalván élő lakosság rendkívüli vitalitásának mutatóiként tárulnak a kutató elé. Vizsgálatom kiemelt célja annak feltárása, hogy a kis közösség milyen társadalmi és gazdasági potenciállal rendelkezett az 1980-as években, haldokló közösség volt-e a szó átvitt értelmében, azaz jövőjét nem látó, tehetetlen, a környező városok gyűrűjében felmorzsolódásra ítélt, öregedő településként hatott-e ebben az időszakban.

¹ A kutatásra 2005–2007 között került sor, az elemzést 2008 elején zártam le.

Elemzésem fő vonala ezen túlmenően a település közelmúltjának és jelenének mindennapi gazdasági törekvéseire, a modernizációs kihívások spontán vagy tudatos válaszreakcióira összpontosít. Az alábbiakban tehát azt fogom megvizsgálni, hogy milyen együttthatók játszottak közre abban, hogy a „halálraitelt” falu mára stabilizálódott népességű és fejlődő agráriummal rendelkező kistelepüléssé alakult át.²

2. A faluromboló politika szorításában

A 20. század derekán a kollektivizálási politikai kampány,³ az irreális ütemben építkező ipar és az ezzel összekapcsolt hajszolt urbanizáció a hagyományos falusi közösségek életvilágát visszavonhatatlanul átrendezte. A rurális környezet lakosságának modern ipartelepek vonzáskörébe történő fokozatos kivonulását a munkahelyek létesülésének előnyei és szimbolikus felértékelődése mellett az államilag szövetkezetesített mezőgazdaság apadó családi haszna és leromló presztízse segítette elő.

Az 1968/2. számú törvény hatályba lépése országos léptékű „szisztematizálást” (elsősorban a megyésítést), modernizálást eredményezett, ez viszont csak a kezdetét jelentette az átfogó szocialista területrendezési törekvéseknek: az 1970-es évek elején a meghirdetett projekt új, konkretizált programpontokkal bővült ki. A pártvezetés szándéka szerint „A városok és a falvak területrendezése, egy új városi központhálózat létrehozása hozzájárul a környező falusi zónák civilizációs szintjének emeléséhez, a falusi környezetek gazdasági-társadalmi tevékenységeinek kiszélesítése biztosítani fogja a falusi életfeltételek városiakhoz való közeledését.”⁴ A rurális környezetek adminisztratív átrendezési programjának jelmondata a szocialista agrárium nagyarányú kiterjesztésének szándékát vetítet-

² A vizsgálat narratív jellegű falusoros kérdőívre, a polgármesteri hivatal statisztikai adataira, a helyi református egyház lelkeszi jelentéseinek adataira, a 2003-as gazdasági census információira, valamint résztvevő megfigyelés tapasztalataira alapoz. A kérdőíves mintavétel közel 100%-os. Az esettanulmány Cőfalvára vonatkozó számszerűsített demográfiai és jövedelemmel kapcsolatos adatai a falu 2006-os állapotát tükrözik. A kutatás megvalósításában nyújtott jelentős támogatásáért köszönet illeti id. Bende Tamás cőfalvi református lelképásztort és családját.

³ „...a kollektivizálás a RKP legszélesebb körű, egy évtizednyi időnél is hosszabb politikai kampánya volt (1949–1962).” GAGYI József 2006, 175.

⁴ CEAUȘESCU, Nicolae 1972, 42. (ford. – K. I.)

te előre: a települések (főleg falvak) által elfoglalt területeket „vissza kell adni a mezőgazdaságnak.”

Az 1974-ben megjelent 59-es számú törvény kimondottan az ország területének, valamint a városi és a falusi települések szisztematizálását írta elő tudományos alapon, az ésszerűség és a harmónia jegyében.⁵

A primér szektorként termelő mezőgazdaság makroszerkezeti átalakításáról a párt főtitkára alaposabban kifejtett elképzeléseit a RKP XIII. Kongresszusának alapidokumentumaként egyhangúlag elfogadott beszédében, 1984 őszén tárta a nyilvánosság elé: „Tenni fogunk a földalap felsőfokú átszervezéséért és értékesítéséért az összes megyében, és az ország termőterületeinek 500 ezer hektárral való kiterjesztéséért az 1986–2000 közti periódusban (...) a beépített területek perimétereinek visszaszorításával, a szétszórt gazdaságok átcsoportosításával (...)”⁶ Körülbelül ezzel egyidőben már bekövetkeztek a makrogazdasági válsággal fenyegető korábbi veszélyek: bár a hatalmi követelésekhez igazított (torz) statisztikákból folyamatos dinamikus fejlődés olvasható ki,⁷ valójában a mezőgazdaság termelékenysége a földek lesoványodása, kiélése következtében megcsappant, a tőke termelésből való kivonásával egyidejűleg az ipar termelékenységének csökkenése is éreztette hatását, a lakosság egyre szegényedett, noha évek óta minden erővel a termékek mennyiségi és minőségi javítását szorgalmazták.⁸ Miközben a kommunista propagandaszervezet tevékenysége folytán a sajtótermékek és egyéb kiadványok a sokadik öt éves terv határidő előtti bravúros teljesítésének beszámolójától és az életszínvonal emelkedését jósoló „prognózisoktól”⁹ voltak hangosak,

⁵ Legea nr. 59 din 1974 privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale. http://ro.wikisource.org/wiki/Legea_nr.59_din_1974_privind_sistematizarea_teritoriului_%C5%9Fi_localit%C4%83%C5%A3ilor_urbane_%C5%9Fi_rurale

⁶ XIII. Pártkongresszus, 1985, 579. (ford. – K. I.)

⁷ A kommunista termelőszövetkezetek gazdálkodásának hivatalos statisztikáiról, azok kutatásának buktatóiról bővebben lásd: RÉV István 1996.

⁸ „Az államterv határidő előtti példás megvalósítása és a nemzetgazdaság folyamatos bővítése (...) érdekében a termelési és a közlekedési költségeket (...) csökkenteni kell, (...) emelni a termékek minőségi szintjét.” S. Á. L., F. 16/411. (1974) (ford. – K. I.)

⁹ Ezek az előrejelzések 1972-ben már az 1990-es kiemelkedően magas nemzetgazdasági beteljesülést vetítették előre, amikor az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem eléri a 2500–3000 dollárt. Ceaușescu 1972. 39. Ráadásul „2000-ig a hazai ipari árutermelés 2,1–2,4-szeresére növekedik. Általánossá válik a termelés automatizálása, kibernetizálása és robotizálása. A munkatermelékenység és a többi minőségi mutató tekintetében Románia eléri a legfejlettebb országok szintjét.” V. KOVRIG Magdolna 1986, 286.

a mindennapok gyakorlatában érezhető eredmények és intézkedések az ellenkező tendenciákat – az általános gyengülést, az ipar amortizációját, az emberek elszegényedését – mutatták.

A mezőgazdaság átalakítását meghatározó XIII. pártkongresszus után két évvel, 1986-ban, a Parasztság III. Kongresszusán Ceaușescu (ismételten) állást foglalt az ország mezőgazdasági rendeltetésű földalapjának ésszerű használata és védelme mellett: „A föld (...) csak korlátozott mennyiségben áll az emberiség rendelkezésére, nem szaporítható, mással nem pótolható, *s egyes földterületek termőterületté való átalakítása csak nagy ráfordítások árán és csupán bizonyos határig lehetséges.* Ezért emelte ki pártunk főtitkára, hogy *mindent el kell követni* a szántóterület 500 000 hektárral való növeléséért.”¹⁰ A célkitűzések megvalósításának tervezett körülményei valósággal sokkolták a hazai és külföldi közvéleményt: az árterek lecsapolása, a terméketlen területek termőre fordítása, az irtás során nyert területek mellett a pártvezetés szerint a legkézenfekvőbb megoldásként a települések felszámolása kínálkozik: „emlékszünk ugye a világtörténelemben egyedülálló kijelentésre, hogy »lemondunk« néhány ezer faluról, mert »meghaladtak«, nem bizonyítják életképességüket.”¹¹

A területrendezések ideológiai háttérében a gazdasági megfontolások mellett szélsőséges nacionalizmustól fűtött nemzetpolitikai motivációk és erővonalak húzódtak. „...a legfőbb vezetés már 1972. július 19–21-én, a kommunista párt bukaresti országos konferenciáján meghirdette a kisebbségek rövid távú beolvasztását, román terminológiával »nemzeti homogenizálási« programját. Ezzel a romániai nemzeti kisebbségek beolvasztásának gyakorlata hivatalos formát öltött, de a határozat utáni első években a hatalom még ügyelt arra, hogy a tényleges célokat esetenként taktikai engedményekkel ellensúlyozza.”¹² Az 1960–1980-as évek közötti falu–város irányú tömeges méretű migrációt a kommunista pártvezetés autokrata módon kívánta megszervezni és a városi populáció felduzzasztását elősegíteni. A lokális közösségek interetnikus, városi környezetekbe történő kimozdítása, illetve kollektív elbizonytalanodást okozó szétszórása mellett az intoleráns hatalom hatásos stratégiaként a tömbmagyar

¹⁰ LUPÁN Ernő 1986, 404. (kiemelés tőlem – K. I.)

¹¹ BARABÁS László 2000, 118.

¹² POZSONY Ferenc 2002, 77–78.

lakosságú székelyföldi városokba a meglehetősen hátrányos helyzetű, elmaradott regáti románság tömeges betelepítését alkalmazta.¹³ Az 1980-as évek közepére tehát nyilvánvalóvá vált, hogy a diktátor hírhedt „területrendezési terve” értelmében az erdélyi székely-magyar tradicionális kistelepülések legnagyobb hányada beolvadásra, illetve lerombolásra, felszámolásra ítéltetett.¹⁴ Az elképzelések 8000 romániai falu megsemmisítését tűzték ki célul, és a hatalomnak szándékában állt ezeket egyes mezővárosi jellegű városokra, valamint nagyvárosok történelmi városrészeire is kiterjeszteni.¹⁵

A program, amely „megoldja a falusi lakosság gondjait” a technikai tervezéssel a legtöbb település esetében kezdetét vette: a megyei néptanácsok megrendelésére tervezőintézetek készítették el a községek szakszerű „szisztematizálási” tervrajzait és makettjeit. A projektek készítőit azzal fenyegették, hogy a diktátor „minden tervet, makettet személyesen fog ellenőrizni, és jaj lesz, ha hibát talál...”¹⁶ Az új városnegyedek projektjeinek elkészítése során azonban a tervezők tisztában voltak tevékenységük gyakorlati hozadékaival: „éreztkük, hogy felesleges munkát végzünk”; „...gyakran mondogattuk, hogy ezekbe egyetlen falusi ember se fog beköltözni.”¹⁷ A falusi lakosság számára építendő *blokk-* és *garzonnegyedek*ben ugyanis nem volt megoldva a fűtés, a víz- és csatornahálózat, az elemi higiéniai körülmények.

A 1980-as évek végén a sztálini ideológiával mélyen terhelt kommunista diktatúra faluromboló gépezetének legismertebbé vált erdélyi

¹³ „... a Marosvásárhely külnegyedeiben újonnan felépített panelház negyedekbe éjszaka, a katonaság költözteti be a lakókat. Ezek az új lakók Óromániából érkeznek. Elsősorban a moldvai részek, többnyire már évek óta munka nélkül élő román ajkú lakosságát telepítik be Marosvásárhelyre. [...] az új lakosoknak az erdélyiek rovására teremtenek munkaalkalmat. Viszont betelepítésükkel Bukarest tovább lazítja az erdélyi nemzetiségek – mindenekelőtt a magyarok – demográfiai egyöntetűségét.” Erdélyi Magyar Hírügynökség, 1987/91. sz. jelentés. Közli VINCZE Gábor 2004, 422.

¹⁴ A XIII. Kongresszuson Kovászna megye pártbizottságának küldötte megköszönte a RKP főtitkárának, hogy „mindörökre megoldotta a nemzetiségi kérdést.” XIII. Pártkongresszus, 1985, 419.

¹⁵ Az Erdélyi Magyar Hírügynökség információi szerint a városokat illetően „Mindenekelőtt olyan, a közelmúltban városokhoz csatolt negyedekre, illetve óvárosi részekre, amelyek – Erdélyben legalábbis – a kisebbségi kultúra pótolhatatlan rekvizitumai voltak.” Közli VINCZE Gábor 2004, 445.

¹⁶ BARABÁS László 2000, 117–118.

¹⁷ Uo., 121.

áldozata a Maros megyei Bözödújfalú lett. A faluközösség és a környék lakossága értetlenkedve fogadta a döntést, majd a kíméletlen kilakoltatásnál¹⁸ „segédkező” katonasági alakulatokat: noha viszonylag kis falúnak számított, kedvező településföldrajzi helyzete miatt Erdőszentgyörgy község¹⁹ prosperáló gazdaságú, nagy agrártermelékenyséjú falujaként tartották számon.²⁰ Etnikai, felekezeti sokszínűsége dacára is példás együttélést tanúsító, nyelvében magyar Bözödújfalú megakadályozhatatlanul véghezvitt 1989-es kitelepítésével,²¹ a közösség erőszakos felszámolásával és a lerombolt falu elárasztása révén ígéretes halfogással kecsegtető horgászparadicsom kialakításával a diktátor a hullámsírba temetett székely falu hírhedtté vált, erősen mediatisált negatív mítoszát alkotta meg.²² Az érintett lakosság nem fejt(het)ett ki nyílt ellenállást, rosszallásuk csupán passzív technikák és befele forduló magatartás formájában történt meg. Külföld, az anyaországi magyarok és a más országok kisebbségben élő magyarjai nyíltan elítélték és tiltakoztak a program ellen. 1988-ban Budapesten nagyszabású tüntetést szerveztek az erdélyi falurombolás ellen.²³ 1988–1989-ben Szlovákiában „láttuk a televízióban, hogy miként rombolják a falusi házakat és a székelykapukat Erdélyben”,

¹⁸ A falu elrendelt kiürítésének sok helyi család nem tett eleget, dacára annak, hogy közben a gyűjtőmedence kezdett vízzel feltelni. Úgy számítottak, hogy a még lakott házakra *úgysem merik ráengedni a vizet*. Csalódtak: a falut elárasztották, és menekülő útemben sürgősen evakuálni kellett a lakott utcácséket.

¹⁹ Ma már város.

²⁰ A mikrorégió Hargita megyéhez tartozó falvaiból (Kórispatak, Bözöd, Etéd irányából) különösen gabonaéréskor *jödögéltek zsákkal a hónyuk alatt Újfaluba*.

²¹ 1990-ben az erdőszentgyörgyi garzonnegyed bözödújfalusi lakói kétségbeesetten próbálták jószágaikat a néhány négyzetméteres, bekerített fásszínnek körül nevelni, a zsúfoltság és a szárnyasok elkeveredésével járt, valamint az utcakép sikátorszerű, baromficsődüllettől zajos groteszk képét adta vissza. Kiemelt „előnyt” élveztek a földszint lakói, akik az utcára nyíló konyhaablakaik alatt 2–3 négyzetméteres konyhakertet állítottak be, ahol kevés sárgarépát, zellert, petrezselymet, néhány fej hagymát termesztettek. Az itt élő idős falusiak mostoha sorsukba soha nem törődtek bele.

²² A felvillantott eseménysorozat lezárása kedvéért teszem hozzá: a vízzel borított falu ijesztő maradványai mára a tó jelentős mértékű kiszáradása következtében újra a száraz felszínre kerültek. A part hosszában épült hétvégi nyaralók előtt a leapadt vízből az egykori út menti fák meredező ágai teljesítik ki a turistariasztó látványt. A falu erőszakkal evakuált idősebb lakóinak nagy hányada a „helyi építészeti hagyományok figyelembevételével” számukra „tervezett”, infrastruktúra nélküli erdőszentgyörgyi *gettó*ban hunyt el. Az egykori Bözödújfalú jól működő székely (szombatos vallású) közösségéről két monográfia is született. Lásd KOVÁCS András 1986.; 1997.

²³ VINCZE Gábor é. n. <http://vincze.adatbank.transindex.ro/>

ennek hatására ellenzéki tiltakozásként aláírásgyűjtést is szerveztek az erdélyi falurombolás ellen.²⁴

A kommunista párt által kibocsátott rendeletekben és egyéb dokumentumokban a negatív intonációjú, a hagyományos értékek elvesztésével járó, sok esetben román nacionalista ihletettségű *falurombolást* következetesen a pozitív előjelű, fejlődést feltételező *modernizáció, területrendezés, átcsoportosítás, szisztematizálás, régiófejlesztés* fogalmakkal fedték le, illetve tompították, burkolták a hazai és a külföldi közvélemény előtt.

Példaként, összesítő adatként Barabás László riportjának részletét idézzük, „válaszként arra a kérdésre, hogy hány hektár földet nyert volna a diktátor mezőgazdasága a Maros megyei falvak lerombolásával. A »lotizált«²⁵ háztáji kertekből 4500 hektárt ... tett volna nagyüzemileg tönkre, mert a kertjét mindig mindenki megművelte, tulajdonképpen abból éltek az emberek. Amivel gyarapodott volna a szántóterület: 1500 hektár. Házak, csűrök, gabonások, sütőkemencék, pajták, kapuk felszántott helye! És templomoké, és temetőké?!”²⁶

3. Cófalva területrendezésének terve

Az urbanizált ország imázs-alakításának törekvései közt Székelyföld Kárpátok övezte szögletében 1985–86 táján megvalósításra szánt projekté érett az orbaiszéki Cófalva felszámolása is. Ez konkrétan azt tartalmazta, hogy Cófalva 200 főnyi lakosságát a közeli községközpontba, Nagyborosnyóra tervezett négy tömbházba zsúfolták volna össze; ezzel egy időben házaik lebontásra kerültek volna, és a falu a földdel vált volna egyenlővé.²⁷

A cófalviak hitetlenkedve fogadták a kiadott rendeletet, *az utolsó percig hittük, hogy megmarad a falu*. A reménykedő magatartást az is

²⁴ L. JUHÁSZ Ilona 2005, 28.; 139.

²⁵ A *lot* egy belső telket, házájat, belsőséget jelentett, amelynek nagysága az újratervezett településeken nem haladhatta meg a 2,5 árat, ennek függvényében számították ki az illető település méretét. BARABÁS László 2000, 118.

²⁶ BARABÁS László 2000, 120.

²⁷ Nagyborosnyóhoz hasonló mintafalu státust „ruháztak volna” az orbaiszéki Gelencére is. A környéken még emlékeznek arra, hogy Ceaușescu a település elkészült makettjéből egy mozulattal kiemelte a híres, Szent Lászlót ábrázoló freskósorozattal díszített 13. századi templomot, hozzátéve: *ez itt sem volt!* Pozsony Ferenc szóbeli közlése.

bizonyítja, hogy több, a faluhoz semmilyen szállal nem kötődő városi család ebben a bizonytalan időszakban vásárolt családi házat a faluban, amelyek felújítását, bővítését vagy hétvégi házzá történő átalakítását a falu drasztikus megsemmisítését előrevetítő *híresztelések* ellenére is folytatni próbálta. A községi néptanácsnál a falu lakói közül ketten látták is a kivitelezésre váró tervrajzokat. *Kész volt a terv, hogy Nagyborosnyón hol lesznek a blokkok, az utak; a községet is összeszoritották volna. 1991-ben kezdték volna a blokkokat építeni. Vízház a temető hátsó felében lett volna... Cófalván közben kezdték felértékelni a lebontásra szoruló házakat...*

A falu felülről irányított erőszakos kitelepítésének programja a komplex szocialista célkitűzések megvalósítása érdekében fogant. A totalitárius hatalom az ekkor már igen súlyos helyzetben lévő, jelentősen amortizálódott technikai felszereltségű, végsőkéig erőltetett, alacsony termelékenységgű rajoni mezőgazdaságot²⁸ a művelés alá fogott területek kiterjesztésével, termőföld „felszabadításával” kívánta jövedelmezőbbé tenni a határt átszelő Kovászna-patak árterületeinek lecsapolása mellett úgy, hogy a település belterületeit, a házak lebontásával és a házhelyek termőfölddé alakításával a székely falut egészében feláldozta volna.²⁹ A termőterületek „felszabadításának” előterjesztett szándékát valamennyi érintett és kívülálló a kommunista pártvezetés szkizofrén, életképtelen urbanizációs törekvéseként értelmezte.³⁰ 1989 decemberében a diktatúra megbuktatásával a politikai-ideológiai háttértámogatás nélkül maradt, mély közösségi

²⁸ Már egy 1976. július 20-i közlemény értelmében a mezőgazdasági termelést illetően a sajtónak tilos volt számokat közölni a betakarított terméstről, kivéve abban az esetben, ha valahol kivételesen magas hozamú termést regisztrálnak. S. Á. L., F. 411/10. A mezőgazdasági szövetkezetek helyzetéről bővebben: OLÁH Sándor 2006, 195–212.

²⁹ A Nagyborosnyó községhez tartozó öt település – köztük Cófalva is – egyetlen szövetkezethez tartozott. A Fekete-ügy bal partján, az árterületből alig kiemelkedő Cófalva és Lécfalva határában termékenyebb területek találhatóak, míg a többi település talajtípusai (16% faköszürke erdei talaj, 44% öntéstalaj, 35% kilúgozott fekete mezőségi talaj, 5% réti agyagtalaj) kedvezőtlenebb feltételeket nyújtanak a mezőgazdasági termelésre. BÁLINT Gyula et al. (szerk.) 1969, 221–222. A távolabbi Zabolán például úgy tudják, hogy Cófalva környékén, *ott, arrafelé vannak a jó földek.*

³⁰ Olyan véleményt is hallottam, mely szerint a falu lakosságát nem kitelepítették volna, hanem életkörülményeinek ellehetetlenítésével lakhelyének elhagyására szándékoztak kényszeríteni. A nagyborosnyói tömbházak a lakhelyválasztás alternatívájaként jöttek számításba.

averziókat támazstó országos hatószugarú „területrendezési terv” valóra váltásának küszöbén végérvényesen kifulladott.³¹

4. ...legalább szaporodik s megmarad a falu!

A gazdasági fellendülést elősegítő tényezők közt jelentős magyarázó erővel bír a falu népességszmozgásának 19–20. századi alakulása, amely a maga során infrastrukturális, makrogazdasági és politikai körülmények által volt meghatározott.

1850-ben lakossága 340 fős.³² A falu demográfiai íve 401 lakossal 1900-ban érte el a csúcsot, ettől kezdődően folyamatos lassúsággal fogyó település. Az iparosítás kezdeti szakaszában, 1956 és 1966 között 331 lakosról 262 főre csökkent a falu lélekszáma, és a következő tíz évben további 41 fővel apadott.³³ Az utolsó népszámlálás alapján 2002-ben a falu lakossága 203 fő.³⁴ A falu etnikai összetétele a következő: 81% magyar, 15% cigány, 4% pedig román nemzetiségű.³⁵ A lakosság 98 családba tömörül.

A kommunizmus idején az országos viszonylatban egyre súlyosodó mezőgazdasági helyzettel párhuzamosan ment végbe a városi ipari centrumok ajánlotta munkahelyek falusi népességgel történő feltöltése, amelynek megvalósulásához a térszben dolgozó középkorú és idős generáció is jelentősen hozzájárult a fiatalabb nemzedék agráriumból való *kimenekítése* révén.³⁶ Az 1970-es és 1980-as években hasonló megfontolások alapján számos cőfalvi nagycsalád³⁷ oszlott meg a kollektív termelés és a városi munkalehetőség választásai között. Sepsiszentgyörgyön az új

³¹ A környező települések közül tudomásom szerint Székelypetőfalva és Tamásfalva is hasonló sorsra ítéltetett. Petőfalván ez jelentős mértékben elősegítette a cigányság tömeges betelepődését a kiköltöző családok olcsón megvásárolt házaiba.

³² ORBÁN Balázs 1868. Egy 19. század végéről rendelkezésre álló kimutatás szerint például a falu egyházának készpénzvagyonra a kisebb orbaiszéki települések között megelőzi a papolci, a szőrcei, a tamásfalvi és a tekei egyházakat. POTSA József 1899, 201.

³³ VARGA E. Árpád 1998.

³⁴ A falu népessége 1986-ban, a tabló elkészítésének idején 196 református fő, ez a szám 2005-re 174 lakosra csökken. A Kézdi–Orbai Református Egyházmegye – Cőfalva Református Egyházközség 1986 és 2005 évi Lelkeszi Jelentései alapján.

³⁵ Lásd: 1. sz. diagram. A polgármesteri hivatal közlése alapján.

³⁶ Ezt a *Fiam, csak éppen kollektivistá ne légy!* típusú felszólítások is jeleztek.

³⁷ Tanulmányomban a *nagycsalád* társadalomnéprajzi irodalomban kidolgozott definíciójával dolgozom. Lásd: FÉL Edit 2001.

lakónegyedekben ráadásul könnyen bérlakáshoz juthattak a fiatal családok. A kialakuló elsőgenerációs városiakok szélesedő társadalmában polgáriaruló életvitelük révén a mindennapok szintjén lassan eltávolodtak az alacsony megbecsültségű, nehezebbnek tartott és alacsony (terménybeli) juttatásokat feltételező rurális életformától, anélkül azonban, hogy megszakították volna a kapcsolatot a falun dolgozó idősekkel, akiket rendszerint hétvégén látogattak és segítettek.³⁸

„A román pártvezetés 1970-es években hozott voluntarista politikai és gazdasági döntéseinek nyomán az élet minden területére kiterjedő válság alakult ki Romániában, amely az 1980-as évekre teljesen felborította a rendszer normális működését.”³⁹ Falun a háztáji gazdaságban és a kerthelyiségekben folytatott termelés lehetősége a nehéz körülmények közt élő városi családok egy részének hazatérését és gazdálkodásba való bekapcsolódását eredményezte. Rurális–urbánus megosztottságuk miatt a felbomlott nagycsaládok a különböző erőforrásokhoz való hozzájutásuk révén a kétlakásigra épülő komplementer gazdaságszerkezetet építettek ki az alapvető élelmiszerekkel kapcsolatos súlyos ellátási zavarok enyhítésére.⁴⁰

A gazdaság reprivatizációjának üteme 1992-re lehetővé tette a kollektivizálás előtti magántulajdon visszaszámaztatását, így a falusi élet előtt új perspektíva nyílt. A nagy gazdálkodói hagyományokba szocializálódott, proletárrá avanszált, majd munkanélkülivé vált elsőgenerációs városiakok fokozatosan visszatértek a biztos alapokat jelentő termőföld vonzásába.

A rendszeralakító változás első privatizációs hullámában a városi pannelakások hihetetlenül alacsony áron megvásárolhatóvá váltak. A cőfalvi családok valamennyien éltek ezzel a lehetőséggel, attól függetlenül, hogy jövőjüket továbbra is városban, vagy a falusi örökség és a visszamérés előtt álló családi birtokon képzelték el. Hazaköltözésükre vonatkozó döntésüket a tömegével felszámolódnó munkahelyek hamarosan megerősítették.

Míg a korábbi évtizedekben a falu–város irányú mobilitás határozta meg a régió népességmozgását, az 1990-es évektől a folyamat hirtelen visszafordulásáról beszélhetünk. A rendszerváltozás előtti két évtized

³⁸ Egy 1977-es adat szerint Kovászna megye városi lakosságának 58,8 százaléka elsőgenerációs városiakó volt. KESZI-HARMATH Sándor 1986, 406.

³⁹ POZSONY Ferenc 2002, 79.

⁴⁰ A nagyüzemi gazdálkodás társadalmi következményeiről lásd: OLÁH Sándor 2004, 128–138.

urbanizációs hulláma a 1990-es évek közepére megtört, amikor az eufórikus hangulatot széles tömegek körében a kilátástalan jövő kényszerű felismerése váltotta fel. A perspektíva híján hazaköltöző egykori falusi családok mellett egyre több városi igényelte a nyugodtabb, csendesebb rurális környezetbe való kivonulást. A leszegényedő városi lakónegyedekből ráadásul a tehetősebb családok szerre városszéli vagy olyan rusztikus környezetbe – így Cófálvára is – vonultak, ahol hétvégi villaként használt parasztházba, esetleg családi házzá bővített lakásokba költözhetnek, városi lakásaikat azonban valamennyien megtartották.

Az 1986-ban rögzített lakossági állapot és a jelenlegi demográfiai viszonyok összevetése arra utal, hogy a belső népesség struktúrája azonos maradt, 1986 táján a kiköltözések megszűntek, viszont egyre sűrűbben telepedtek le elszármazott és idegen családok. (Az épületek kibővítéséhez, átalakításához azonban a hatóságok a 1980-as évek utolsó harmadában már nemigen adtak építési engedélyt.⁴¹) Noha mindannyian tudatában voltak, hogy Cófálva rövidesen felszámolódik, bíztak a megmaradásban. Kevés olyan helyi család volt, amely kitelepítés miatt lecsökkenő ház- és telekárak ellenére is *mentette a menthetőt*, és házat eladva végérvényesen megszakította kapcsolatát a faluval. Nekik köszönhetően azonban a faluban néhány környékbeli cigány család is olcsón házat szerzett magának.

A betelepedésnek kedvező tényezők közt első helyen jelölik meg a falu előnyös elhelyezkedését a városokhoz viszonyítva. Közlekedési szempontból Cófálva tranzit-falu a megyeszékhelyet (Sepsiszentgyörgy) és a nagy idegenforgalmú fürdővárost (Kovácsna) összekötő megyei úton, ahonnan azok könnyen és gyorsan, ingázási rendszerességgel is megközelíthetők.⁴² Ez a tényező – mint látni fogjuk – a falu rendszerváltozás utáni gazdasági fellendüléséhez, a vállalkozások és ingatlan-befektetések számbeli

⁴¹ Információink szerint még sírkövet sem állíthattak a cófálvi temetőben. Aki a tiltás ellenére mégis megtette, hivatalosan igazolnia kellett az alapanyagok eredetét, ezen felül a helyi hatóság folyamatos zaklatásának volt kitéve.

⁴² A távolság a megyeszékhelytől 20, Kovásznától 12 km. Ez magyarázza a cófálvi lakosság munkahelyekre történő nagyfokú szétszóródását a megyében. A falusi lakosság a szocialista érában az alábbi munkahelyekre irányult: lécfálvi és várhegyi farm; Sepsiszentgyörgy: autóvillamossági vállalat (IAME), kenyérgyár, textilgyár, szállítási vállalat; Brassó: laskagyár, autógyár (Steagul Roșu), szállítási vállalat, bútorgyár és -lerakat, készruhágyár; Nagyborosnyó: mezőgazdasági géppark (SMT); Kézdivásárhely: csavargyár, bútorelőkészítő (PAL-lemez gyár).

gyarapodásához, a külső népesség nagyfokú vonzásához járult hozzá. A falusiak a fűtést vezetékes gáz hűján fával és a fafeldolgozó kisüzemek hulladékával oldják meg. A településen villanyhálózat, vezetékes telefonhálózat van kiépítve. A háztartásokban gyakori a személyautó és a személyi számítógép. Míg a 1990-es évek elején a falusiak számos parabolaantennát vásároltak, újabban a digitális televíziózás terjedt el. Azon felül, hogy itt *olcsóbb az élet*, mint városon, lehetőség van a családi állat- és terményszükséglet megtermelésére.

Falubeli státusuk, illetve falubeli kötődésük, genealógiájuk alapján Cófalva 98 családja három fő kategóriába tartozik:⁴³

a) *Helyiek*. Azok a családok, amelyek a múlt rendszer alatt is a faluban éltek, illetve itt nevelkedtek. Ők legalább egy generációra visszavezethetően cőfalviak. Számuk: 54 család

b) *Beköltözöttek*. Azokat a családokat sorolom ide, akik a 1980-as évek közepétől kezdve, de leginkább az 1990-es években a faluba telepedtek. Közöttük nyilván vannak:

– *elszármazottak*: helyi származású, de városon megalakult vagy ott élő elszármazott családok, akik *hazajöttek* a családi birtok miatt. Közülük néhányan intenzív gazdálkodást folytatnak a visszakapott földeken. A helyi kötődésű hazatért családok száma 15. A falu örül a hazatérő családoknak, *legalább szaporodik a falu*.

– *idegenek*: 14 család teljesen idegenként vásárolt házat a faluban. A helyiek erkölcsileg támogatják a magyar nemzetiségű betelepülőket. Mindössze egy ellenvélemény hangzott el velük kapcsolatban: *ha idáig máshol megéltek, mér nem maradtak ott?* Földek hiányában nem valószínű, hogy nagyobb léptékű gazdálkodást.

c) *Kétlakiak*. Városi lakással és munkahellyel rendelkezik több olyan cőfalvi kötődésű család is, akik helyi és városi lakhelyeik között időszakosan ingázó, kétlaki életmódot folytatnak. Néhány család itt vásárolt házat és indított vállalkozást, miközben tagjai leginkább városon laknak. Kéthárom környékbeli család itt vásárolt házat tagjainak falubeli vagy közeli munkalehetősége miatt. Az itt felépített családi és hétvégi házakat általában nyári időszakban lakják folyamatosan. Főleg az idősebb családok számítottak úgy, hogy *nyáron falun dolgozunk, télen a blokkba nézzük a*

⁴³ Lásd: 2. sz. diagram. Húsz év alatt mindössze egy idős család költözött ki végérvényesen a faluból, leromlott egészségi állapota miatt.

tévét, de ők fokozatosan egylaki – falusi életformára – rendezkednek be. A kétlaki életmintát követő családok száma jelenleg 15.

A legfiatalabb nemzedék az iskolavégzés és a cégeknél remélt alkalmazás reményében továbbra is városokra irányul. Köztük külföldi munkavállaló nincs. *Az ügyesebbek hazajönnek* – mondják a falubeliek a városról hazatért, családi gazdaságba integrálódó fiatalokról.

A falunak értelmiségi rétege úgyszólván nincs, az itt tevékenykedő református lelkész 1990-ben érkezett, az óvoda és iskola két pedagógusa naponta ingázik. A falusi származású másod-harmadgenerációs cőfalviak közt már vannak másutt dolgozó egyetemet végzettek és még tanuló egyetemisták is.

5. Akié a föld, azé az ország!

Számos erdélyi faluban „azt a földet, amelyet három évtizeddel korábban, 1962-ben a gazdák fájó szívvel adtak be a közösbé, 1990-ben tehetetlenül, megöregedve, kényszeredetten vették újra a birtokukba. A hajdani gazdatársadalom még élő, idős tagjai érezték annak erkölcsi kényszerítő súlyát, hogy az őseik által évszázadokon át óvott földet meg kell művelni és tovább kell őrizni jövő nemzedékei számára. Termőterületük hasznosítására, korszerű megművelésére azonban sem erejük, sem elegendő pénzük nem volt.”⁴⁴ A rombolástól megszabadult Cőfalva újraéledő lakossága a közel 300 hektáros lesóványodott, végletekig kiélt termőföldet azonnal birtokba vette, és nagy anyagi áldozatok árán megkezdte feljavítását és termőképessé alakítását.

Az 1950-es évek birtokviszonyainak, valamint a magángazdaságok korabeli termelési kultúrájának rendszerváltás utáni erőteljes restaurációja a kollektivizálás periódusában ható kényszerek ismerete nélkül aligha lenne magától értetődő. Oláh Sándor mutat rá a két Homoród mente kollektivizálásáról írott köteté utószavában arra, hogy a termelészövetkezeti gazdálkodási forma rendszerváltást követő azonnali feloszlásában, a köztulajdon megállíthatatlan széthordásában azok az utóhatások érvényesültek, amelyeket a kollektivizálást előkészítő időszak kényszerei, az elszenvedett

⁴⁴ POZSONY Ferenc 2002, 79.

sérelmek váltottak ki.⁴⁵ Tapasztalatai alapján a kollektívek felszámolásában ugyanis „azok a gazdák voltak a véleményformálók és élenjáró kivitelezők, még a törvényes szabályozások megjelenése előtt, akiket három évtizeddel korábban fiatal gazdaként tulajdonuktól megfosztottak.”⁴⁶

Korábban említettem, hogy a termőföld vonzása már közvetlenül a rendszerváltozás előtti években is családokat késztetett arra, hogy ellehetlenített városi életkörülményeiket a termelőképes falusi gazdaságokba való visszatéréssel váltsák fel. Ezek a családok ipari termelésből származó megtakarított – és a drasztikus hiánygazdaság miatt semmire nem fordítható – pénzüket a mezőgazdaságba fektették. Mivel a cőfalvi földet korábban a községközpontba tömörített mezőgazdasági szövetkezet gépparkjának állományával művelték, a rendszerváltozás utáni *előnyös magánosításból* a falusiak kimaradtak, a gépeket pedig a „tűzhöz közeli” nagyborosnyóiak vásárolták fel potom áron.⁴⁷

A cőfalviak a fellendülő mezőgazdasági termelés reményében Havasalföldről vásároltak használt traktorokat. A több földdel rendelkező, valamint a magasabb munkaerő-potenciállal bíró (fiatal) és a lehető legtöbb munkafolyamat gépesítésére törekvő családi gazdaságok saját földjeik mellett a falusiaktól – főleg idősektől – haszonbérbe vett területeken is termeltek.

Az önellátó jellegű és a nagyobb gazdasági léptékű agrártermelés első sorban azokban a famíliákban jelent megélhetési lehetőséget, amelyek a faluhoz való kötődésük okán a 1990-es évek elején visszakapták a család kollektívbe kényszerített termőföldjeit. A falu mezőgazdaságának alakulása tehát a fentebbi genealógiai kategorizálás szerint jelentős mértékben a *helyi* származású tagokból álló családi gazdaságokhoz kötött.

5.1. Gazdálkodók

Míg országos viszonylatban sok településen a visszakapott földek megművelésének mikéntje foglalkoztatta a lakosságot a magángazdaságok ala-

⁴⁵ A környéken számos idősebb család emlékszik bosszúsán arra, hogy a közös gazdaságba bekényszerített nagy termelőkenységű *kövért* földjeikről a kollektív az első években akkora terméseket takarított be és osztott ki a földnélküliek között, hogy sokan attól tartottak, a padlásra hordott gabona súlya alatt rájuk szakad egy éjszaka vályogházuk mennyezete.

⁴⁶ OLÁH Sándor 2001, 263–264.

⁴⁷ A rendszerváltás áttekinthetetlen forgatagában a téészek gépparkját sok esetben a korábbi pártapparátus helyi képviselői „szerezték meg”. KINDA István – PETI Lehel 2006, 208–241.

csony gépesítése és a kollektivizálás előtti termelési viszonyok önkéntelen újraélesztése miatt, Cófalván a nagy erővel megkezdett mezőgazdasági termelés haszna a tőke agráriumba történő visszaforgatását, a gazdaságok technikai és stratégiai fejlesztését tette lehetővé. Ennek legalapvetőbb feltételét „a megfelelő természetföldrajzi adottságokkal rendelkező, ezért specializációra képes és a piacra lépés lehetőségét egyaránt biztosító”⁴⁸ mikrorégió nyújtotta.

Az intenzív *pityókatermelésre* szakosodott családok másfél évtized alatt a termelés legtöbb fázisát gépesítették.⁴⁹ A burgonya értékesítéséből származó jövedelem lehetővé tette azt is, hogy a mérsékeltebb, de az *állandó* havi (tej) és évi (hús) hasznot hozó állattartás számára a takarmány megtermelésének és előkészítésének munkafázisaiból az emberi munkakerő alkalmazása teljességgel megkímélődjön: *Cófalván a kezüket nem teszi a szénára. Mindent géppel csinálnak.*

Néhány intenzív gazdálkodásra berendezkedett család gépállományának fejlesztése érdekében kölcsönhöz folyamodott, az illyefalvi LÁM Alapítvány nyújtotta hitelből traktorokat vásároltak. A jelenlegi sikeresen gazdálkodó cófalvi családokban a jelentős tőkebefektetés mellett agrár-gazdasági szaktudás megszerzése és alkalmazása is történt. A hitelező alapítvány által szervezett intenzív gazdátanfolyam helyi részvevői közül három cófalvi fiatalember például több hónapos tapasztalatszerzésre utazhatott Svájcba, ahonnan az elmélyített ismeretek és perspektivikus gazdaságmodellekben való tájékozottság mellett használt gépekkel tértek haza. Közülük egy a program lejártá után magánúton újra visszatért vendéglátójához a svájci farmra. Néhány évvel későbbi, itthoni gazdálkodásának eredményes megszervezésében a falusiak a nyugati tapasztalatok kamatoztatását fedezik fel.

A legnagyobb burgonyatermelők közt két-három nagycsaládot tartanak számon a faluban. Ők a sajátjukon kívül másoktól bérelt földeket is megművelnek, családonként 16–20 hektárt. A megfelelő eszközkészlet igénybevétele mellett lehetőségük van a megtermelt burgonyamennyiséget a kedvezőbb piaci árfeltételek kialakulásáig hosszabb időn keresztül is tárolni. Úgy látom, a mikrorégió szintjén is valóban felkészült gazdaság

⁴⁸ SZABÓ Á. Töhötöm 2005, 100.

⁴⁹ A falusi gazdák tulajdonában jelenleg 10 nagy és 16 kicsi traktor van. A gépesítetlen munkafázisokra a helyi és a környékbeli falvak munkanélküli lakosságát szerződtetik.

az, amely 4–5 vagon (40–50 tonna) burgonyát családi termelés keretében képes előállítani és annak jelentős részét raktározni is tudja.

A régió terményspecializációja szükségtelenné teszi az áru reklámozását, ennek tulajdoníthatóan piacra sem szállítanak. A betakarítástól kezdve a távolabbi megyék nagy tételben szállító forgalmazó felvásárlói hétről hétre átfésülik a környéket, rakományukat a termelőktől szerzik be.

A specializáció ellenére minden gazdaságra jellemző a termelés több ágazatában való részvétel. Valamennyi nagyobb burgonyatermelő egyben számontartott tej- és hústermelő is, családonként 8–10 fejőstehenet és 4–5 borjút tartanak, évente 30–40 sertést hizlalnak, emellett birka- és szárnyasállományt is nevelnek.

A magas jövedelmezőség⁵⁰ magas befektetéseket, visszafordítást követel a fejlesztés érdekében, többek közt ezzel magyarázom a látványos szimbolikus és ceremoniális befektetések hiányát.⁵¹ Jövedelmeiket elsősorban a gazdaság korszerűsítésébe, új mezőgazdasági gépek⁵² vásárlására, a fiatal családok külön háztartásba történő szeparációjára – házépítésre – fordítják.

A földek visszamérésének idején lehetőségként vetette fel valaki, hogy társas gazdaság formájában továbbra is közösen műveljék a falu termőföldjeit, az ötletet azonban egyhangúlag elvetették a gazdák. Jelenleg az állattenyésztők szövetkezetbe tömörülnek, egyébként, ahogy mondják, *mindenféle szövetkezéstől irtóznak a cőfalviak*. A felülről irányított vagy hierarchiára épülő szervezetek létjogosultságát a kollektív szervezeti intézmény, a kaláka különféle formáinak gyakorlata is megkérdőjelezi.⁵³ Ilyen jól működő kalákarendszer tette lehetővé az egyházterem új szárny-

⁵⁰ Az egyik gazda bevallása alapján *pityókából megmaradt háromszáz millió* (kb. 8500 euró).

⁵¹ Termékspecializációt elemző kutatásaink szerint a magas jövedelmezőség megemelt reprezentációs költségeket feltételez. Lásd: KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225; KINDA István 2005, 147–170.

⁵² Egy jól felszerelt családi gazdaság a következő gépekkel rendelkezik: *kicsi és nagy traktor, kicsi és nagy remorka, kicsi eke, kétvágatú eke, kultivátor, pityókakültető, tőtőgető, műtrágyaszóró, permetező, pergető, rosta, szénaösszeverő, kaszagép, vetőgép, trágyaszóró, szénaördő* (ezt leginkább *ladewagen*nek nevezik), *fejőgép, malom, répaörlő, nagy borona, csillagborona, 2 kocsi* (a személygépkocsikkal ételt szállítanak a mezőre a napszámosoknak).

⁵³ A néprajzi szakirodalom alapos eredményeire való tekintettel a kaláka fogalmi, szervezeti meghatározásától eltekintek. A közös munkavégzés szokásáról bővebben: FÉL Edit 1940, 361–381; HAJDÚ-FARKAS Zoltán 1997; SZABÓ Á. Töhötöm 2009.

nyal való kibővítését az 1990-es évek legelején, amikor a *gazdák oda-álltak az egyház mellé*. Az informális reciprok gazdasági kapcsolatok leginkább olyan, egy-egy család erejét meghaladó idénymunkák során aktivizálódnak, mint például a zöld takarmány silózása, amikor a traktorral, utánfutóval rendelkező gazdák baráti alapon *egymáson segítenek*, akár több napon keresztül is, fizetség nélkül. A kalákások teljes ellátása a segítséget igénybe vevő gazda tiszte. A közös kalákákba tömörülő gazdákat mára már külön csoportként tartják számon a faluban, ők rendszerint külön bált is szerveznek, amelyen csak meghívó alapján lehet részt venni.

5.2. Vállalkozók

A rendszerváltozás után a faluban helyiek, elszármazottak és idegenek különböző irányultságú családi vállalkozásokat indítottak. A sikeresebbek egy része kereskedelmi jelleggel, másik része termelő-szolgáltatónak indult. A családi beruházások a következő vállalkozások irányába történtek (felsorolásképpen): olajprés üzemeltetése, tejfeldolgozó (nem indult be), csirkekellető, kürtőskalácssütés különböző alkalmakra és turistaszезonban különböző helyszíneken, malom (mára csak magának őrlő a molnár), magántaxi Sepsiszentgyörgyön. Szinte minden vállalkozásra jellemző, hogy szolgáltatásai mellett a család számára megtermeli a szükséges húst és zöldséget. A faluban számos család tavasztól őszi kapu előtti *kispados* kereskedelmet folytat friss zöldséggel, tojással, virággal. Egy cigány család téglavetéssel egészíti ki napszámból származó jövedelmét.

Illyefalvi kölcsönnel nyitott szerelőműhelyt például egy fiatal családfő, ahol a falu és a környék mezőgazdasági gépeit javíthatta volna. Vállalkozásának már kezdeti szakaszában kiderült, hogy a géppel rendelkező gazdaságok valamennyi férfitagja egyben székely ezermester is. Mivel gépeit mindenki maga *bütyköli*, a javítóműhely tevékenységét a családi eszköz-állomány karbantartására kényszerült korlátozni, amellyel saját és bérelt parcellákat művelnek.

Egy család vállalkozásához – pékség beindításához és üzemeltetéséhez – igényelt és kapott hosszú lejáratú kölcsönt. Ezt a termelő jellegű, kialakult piaccal rendelkező nyugati típusú vállalkozást cőfalvi gyökerű, kétlaki család működteti. A megyei szinten számontartott több mint 100 pékség azonban egymás helyzetét ellehetetleníti, a nagyobb induló tőkével rendelkezők a piacra azáltal törnek be és terjeszkednek a többiek kárára, hogy termékeiket olcsóbban, vagy éppen áron alul értékesítik.

Közel tízéves működése és a felszerelés folyamatos újítása ellenére a pékség tulajdonosa úgy látja, hogy a növekvő higiéniai követelmények és a nagy tőkét mozgató versenytársak egyre inkább kiszorítják a piachálózatból, és valószínűsíti, hogy rövidesen – még a LÁM Alapítvány kölcsönének teljes visszafizetése előtt – fel kell számolnia termelői vállalkozását.

Néhány évvel ezelőtt a család már megkezdte a több lábon álló családi vállalkozás és gazdaság kiépítését, egyes üzletet nyitottak, ahol a saját péktermékeket is forgalmazhatják. 2007 tavaszán pedig tágas parkolóval, kerti (szabadtéri) egységgel kiegészített, megyei szinten is az egyik legkorszerűbb technikával felszerelt diszkót helyeztek üzembe, amelyet a Sepsiszentgyörgy–Kovászna körzetének szórakozni vágyó fiatalsága látogat.

Néhány családban a gazdálkodói és a vállalkozói magatartások együttes jelenléte figyelhető meg, ahol annyira erős a keveset kockáztató, inkább a bejáratott stratégiákat, olcsó felszereléseket alkalmazó paraszti gazdaságépítő hajlam, hogy nem annyira a nyugati típusú, pénztőkét mozgató vállalkozók, mint inkább anyagi és terménybeli tőkével dolgozó *paraszt-vállalkozók*⁵⁴ körébe sorolhatjuk be. A helyiek által racionálisnak ítélt kalkuláció hiánya ebben a két-három családban a gazdasági eszközállomány elhasznált, kopott, javításra szoruló gépekkel való túlságos felszerelését eredményezte, következésképp a nagyobb időszakai munkákra még a saját célra sem tudnak biztonságos és gyors gépi munkafázist szavatolni, így energiájukat és jövedelmüket a gépek javítása, büttykölése emészti fel.

5.3. Nyugdíjasok

A falu családjainak mintegy felében nyugdíjból származik a rendszeres pénzjövedelem. Az idősek és gyermekeik családja számos esetben közös gazdaságot szervez. A földek megmunkálását a nagycsaládi formációban élők többnyire maguk végzik. Azok az idősek, akik házastársi vagy gyermeki támasz nélkül maradtak, visszakapott földjeiket helyi gazdáknak adják művelésre terményben megállapított bér fejében, a földek eladása szöbe sem jöhet: *a földet nem lehet a kézből kiadni*. Közülük sokan kisebb állatállományt tartanak, a nyugdíj mellett a tejpénz jelentős súllyal kerül

⁵⁴ A fogalom alatt a megfelelő képzettség és kifejlett vállalkozói hajlam nélküli mindent elvállaló, munkafázisért, gépért vagy terményért cserébe, esetleg pénzért dolgozó, magukat minden helyzetből kivágó találekony gazdaságépítőket értem.

számításba.⁵⁵ A saját célra előállított hús mellett az évente értékesített 2–3 sertés az idős családok kényelmes megélhetését biztosítja.

5.4. Napszámosok

Az alacsony jövedelmű magyar és cigány családok zöme napszámos munkát végez a falubeliek földjein. Két nagyobb családi gazdaság állandóan helyi cigány munkaerőt – *szolgát* – foglalkoztat, feladatuk a tartósabb idénymunkákon kívül az állatok gondozása és egyéb gazdasági munkák elvégzése. Szolgálataikért nem napszámot, hanem rendszeres havi fizetést – 5–7 millió lejt –, alkalmanként élelmiszert is kapnak. Az agrártermelésre szakosodott nagygazdaságok szezonális munkaerő-szükséglete a helyi napszámosok bevonása mellett a környező falvak – Nagyborosnyó, Nagypatak, Zágon – cigány és román napszámosainak igénybevételét is követeli.

6. Jöjjön valami pénz...

Cófalva lakosságát nemcsak a gazdálkodás ágazatai szerint csoportosíthatjuk, hanem a jövedelemforrások alapján is. Megjegyzem, kevés az olyan család, ahol kizárólag egy típusú jövedelemmel rendelkeznek, általában a családok ellátása két-három forrás együttes használatával kerekedik ki. A falu családjai a primér jövedelemforrások tekintetében a következő kategóriákba tartoznak:⁵⁶

a) *Állandó munkahelyi jövedelem.* 23 családban aktív tevékenységből származik pénzbeli jövedelmük. Ide sorolom a kétlaki életmódot folytató alkalmazottakat, a családi vállalkozásokat és a helyben dolgozókat. Jelentős arányban gazdálkodnak.

b) *Nyugdíj.* 48 családban állami vagy betegnyugdíj képezi a megélhetés stabil alapját. A nyugdíjas családok nagyon kevés kivétellel mind gazdálkodnak nukleáris és nagycsaládi szinten.

c) *Mezőgazdasági termelés.* Fő foglalkozásként 16 nagycsalád folytat agrártermelést, az idősebbeknek állami nyugdíjuk is van, a fiatalok

⁵⁵ Cófalva tehénállománya 2006 tavaszán az egyik gazda számításai szerint 194 darab fejőstehén és borjú, a sertésállomány ennél jóval nagyobb.

⁵⁶ Lásd: 3. sz. diagram.

(30–35 évesek) kizárólag agrártermeléssel és állattartással foglalkoznak. Köztük vannak a legnagyobb termelők is.

d) *Napszám.* 10 család állandó jövedelem és gazdálkodási alternatíva híján alkalmi és napszamos munkákat vállal.

e) *Külföld.* 1 család időszakosan külföldön dolgozik.

7. ...meglássuk, mit hoz az Európai Unió!

A közösségben a rendszerváltozás utáni erőteljes modernizációs törekvések egyrészt a nyugati gazdálkodási modellek és a piacorientált családi gazdálkodásra épülő falusi életforma adaptációjában (helyiek), másrészt a városi–falusi környezetek közti rendszeres mobilitás felerősödésében (kétlakiak), valamint az elszármazottak Cófalvához kötődő befektetései-nek megvalósításában érhetők tetten.

A Románia EU-s csatlakozását közvetlenül megelőző évek mérlege azt mutatta, hogy Cófalva városi környezetekből duzzadó lakossága elsősorban a földművelő és állattartó gazdálkodásra építi megélhetését, amely még a vállalkozói szférának is jelentős kiegészítő erőforrása. A falu gazdagsága Orbaiszék és más erdélyi régiók hasonló méretű településeihez viszonyítva magas fokon gépesített, ami az aktív generációk termőföld-centrikus, élő gazdálkodói hagyományának, az 1990-es években megkezdett energiaráfordításnak, a fejlesztést célzó hitelvállalásnak és a nagyfokú agrárspecializációnak tulajdonítható. A gépek hiánya főleg azokra a családokra jellemző, amelyek fiataljai eltávolodtak a falusi gazdálkodástól, és jövőjüket urbánus környezetben építik. A hagyományosabb eszköztechnikát felvonultató gazdaságok nagyobb földjeiket inkább bérbe adják a jól felszerelt családoknak, mintsem nagy anyagi ráfordítás árán végeztessenek el azokkal egy-egy munkafázist.

Úgy vélem, a nagyrészt gépekkel végzett földművelés előnyeinek felismerése a szerény eszközkészlettel bíró, és ezért hatalmas energiakifejtésre kényszerített családok mentalitását, földdel és munkával kapcsolatos hagyományos attitűdjét nagymértékben alakították. A bérbe adott földek szakszerű és rendszeres megművelésén túl jövedelmezőségük a gazda számára lehetővé teszi kisebb állatállomány fenntartását. Az ebbe forgatott mezőgazdasági haszon végső soron a tej és hús eladásából származó állandó és kiegészítő jövedelmekben, éves lebontásban térül meg.

A burgonyatermelés specializációja ellenére egyelőre még mindig kérdéses a cőfalvi gazdák számára a termény értékesítése, amennyiben határozottan körvonalazott biztos felvevőpiac nem alakult ki, és amíg a növekvő forgalmú szupermarketek még a környékbeli városok fogyasztóit is osztrák és holland import burgonyával árasztják el. Jelentős probléma, hogy míg az önerőből menedzselte agrártermelés a nyugati farmok termelésének és felszereltségének irányába mozdult el, a családi erőfeszítések mögül hiányzik a támogatásokat és az előnyös hitelkonstrukciókat biztosító agrárpolitika, amely elősegíthetné a nyugati típusú – *farmszerű* – céltudatos és piacorientált családi termelőegységek kialakítását. Ebben a kedvezőtlen összefüggésben pedig a családi agrárvállalkozások léte még az időjárás alakulásának és az import termények dömpingjének is kiszolgáltatott.

Míg korábban csak találgattak a cőfalvi gazdák, az EU-s csatlakozás évében, 2007-ben már egyre konkrétan látták az új gazdaságpolitikai helyzet családi gazdaságokra vonatkozó feltételeit. Azzal a felismeréssel, hogy a hagyományos családi gazdálkodás volumene egyre inkább visszaszorul a termények rendkívüli ellenőrzöttsége és a kisleptékű forgalmazás útjába gördített akadályok miatt, az agráriumhoz kötődő helyiek közül többen egyik napról a másikra felhagytak a „röghöz kötött” mezőgazdasággal és mobilitással járó fizetési állást vállaltak (például egy háromfős család két férfi tagja – apa és fia – felszámolva gazdaságát, Európát járó kamionsofőrként kezdett dolgozni). A falubeliek jelzései szerint a mezőgazdaságból menekülők példáját egyre többen szándékoznak követni, és reális esélyét látják annak, hogy nemsokára a falusiaktól bérbe vett cőfalvi határt csupán két-három gazdasági nagyvállalkozó fogja művelni.

A 2007-es év negatív termelői tapasztalata ugyancsak ezt a mezőgazdaságtól elforduló tendenciát erősíti fel. Míg korábban a felvásárlók már kitermeléskor jelentkeztek a cőfalvi *pityóka* iránt érdeklődve, 2007 őszen a termelők hiába várták azokat, s a remény, hogy talán télen fellendül a kereslet a pincékben, vermekben raktározott minőségi háromszéki burgonya iránt, egyre halványabb 2008 januárjában. Főleg azután, hogy kiderült: a megengedettnél jóval nagyobb vegyszertartalmú lengyel, cseh, osztrák és német burgonyával árasztották el a hazai piacot, amelyet ráadásul a hivatalos papírokon – kicselezve az ellenőrző hatóságokat – *hagyamaként* szállítottak az országba, és félt, hogy rövidesen az olcsó szíriai,

egyiptomi és török burgonya dömpingje fogja végérvényesen megakadályozni a helyi termény értékesítését.⁵⁷

A visszaszoruló mezőgazdaság mellett az állatállomány kényszerű leépítése is hangsúlyosan jelentkező tendencia. Tekintettel arra, hogy a házilag megtermelt hús és tej kisebb léptékű értékesítését fokozatosan betiltják, a falusi gazdák lassan kivonulásra kényszerülnek a korábban megélhetést biztosító, hasznot hozó termelési ágazatból.

Az elbizonytalanodó mezőgazdasági szférához hasonlóan kedvezőtlennek ítélik Kovászna és Hargita megye közös környezetvédelmi, hulladékgazdálkodási projektjét, melynek értelmében a nagy kapacitású hulladékfeldolgozó üzemet a faluhoz közeli határban fogják felépíteni. A helyiek egy csoportja úgy véli, hogy a szemétegetésből fakadó levegő és termőföld-szennyezés hatására a települést a befektetők továbbra is elkerülhetik, telkeik és ingatlanjaik elértéktelenedhetnek, és a falu újból a fokozatosan fogyatkozó települések közé sorolódhat...

8. ...most lehet jobbacska, mint a kommunizmusban...

A múlt rendszerbeli és a jelenlegi családi helyzetek felmérésekor a rendelkezésre álló gazdasági háttér függvényében a családok eltérő tartalmú narratívákkal értékelik a *kommunista rezsim* és a *demokrácia* életkörülményeit. Az agráriumba sikeresen befektető családok és a vállalkozók egyetértenek abban, hogy *most sokkal többet kell dolgozni*, a megszerzett javak viszont kizárólag a saját tulajdonban maradnak, nem kell osztani senkivel. Szerintük: *most lehet jobbacska, mint a kommunizmusban*. A lehetőségek mindenki számára adottak, a haladás nagyrészt egyéni kompetencia függvénye. A falu gazdasági fejlődése arra utal, hogy sokan felismerik az adódó kiugrási lehetőségeket. Egy fiatal gazda üzenete: *Ne panaszkodjon senki!*

A nyugdíjasok úgy látják, hogy *a kommunizmusban is kellett dolgozni, mint az ökör, s valamit adtak. Most többet kell gondolkozni, így csináljuk, úgy csináljuk*. A legidősebbek a kollektív előtti magángazdaság idejét emlegetik, mint a megélhetésnek leginkább kedvező korszakot.

⁵⁷ Hagyma-e a pityóka? *Háromszék*, 2008. jan. 25. <http://www.3szek.ro/modules.php?name=3szek&id=6408>

A kevés földdel és a nagyon alacsony nyugdíjjal rendelkezők, valamint a napszámból és más, rendszertelen jövedelemből élő néhány család visszaemlékezéseiben a kollektív utáni nosztalgia erőteljesebben jelentkezik. Ők egyértelműen kifejezik, hogy a szocialista termelőszövetkezet működése alatt jobb volt a megélhetés.

Nem szorul bizonyításra, hogy Cófalva jelenlegi társadalmi és gazdasági helyzetképe eklatánsan igazolja és megerősíti azok véleményét, akik a falu lerombolásában az értékvesztést, a kedvező feltételeket biztosító élettér megsemmisítésében egy hosszú távon életképes település jövőjének erőszakos és igazságtalan felszámolását látták.

Míg az új évezred küszöbén a település még a gazdasági prosperitás, bizakodás jeleit mutatta,⁵⁸ az új (gazdaság)politikai berendezkedés hajnalán a gazdaságtól való visszalépés figyelhető meg. A közeljövő jelenlegi pozícióból belátható társadalmi és gazdasági felülete még mindig pesszimista hangulatot kelt a falusiakban: a lakosság lassú öregedése, a helyi és a folyamatosan beszívárgó cigányság demográfiai fölénye, a számos teljesíthetetlennek tűnő termelési feltételt követelő gazdaságszerkezeti átalakítás az elbizonytalanodás naponta fölmerülő kérdéseiként megválaszolatlanul állnak. A gazdálkodást fő megélhetési forrásként választók bizakodására ad okot, hogy a lokális világokba mélyen legyűrűző politikai korszakváltásokat átvészelt székely falu az épülő európai makrostruktúrában nem a támadott, felszámolásra ítélt oldal, hanem a támogatási rendszerekben kiemelt figyelemben részesített rurális környezetek településtípusai közt lehet.

Irodalom

BÁLINT Gyula et al. (szerk.)

1969 *Kovászna megye*, Sepsiszentgyörgy.

BARABÁS László

2000 „Három halál közül melyiket választod?”, in: *Uő: Kapun belül, kapun kívül. Népiismereti írások*, Impress Kiadó, Marosvásárhely, 116–121.

FÉL Edit

1940 A társaságban végzett munkák Martoson, *Néprajzi Értesítő*, XXXII, 361–381.

⁵⁸ Tíz év alatt talpra állt Cófalva. *Krónika*, 2000. május 3.

2001 A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson, in: Hofer Tamás (szerk.): *Fél Edit néprajzi tanulmányai*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 27–87.

GAGYI József

2006 „A szocializmus győzelme falun...” A kollektivizálás vége a Székelyföldön – meg ami közvetlenül utána következett, *Székelyföld*, X, 1, 175–194.

HAJDÚ-FARKAS Zoltán

1997 *Csiki kaláka*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

KESZI-HARMATH Sándor

1986 A városiasodás egyre magasabb szintjén, *Korunk*, XLV, 6, 405–410.

KINDA István

2005 Tradicionális mesterség és profitorientált életstratégiák. Jövedelemszerzési technikák egy háromszéki cigány közösségben, in: Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, KJNT, Kolozsvár, 147–170.

2006 Rendszerváltozás utáni gazdasági folyamatok Cófalván, *Korunk*, XVII, 6, 103–110.

KINDA István – PETI Lehel

2004 Szenesek. A tradicionális erdőkielés és a nyugati piacgazdaság között, *Erdélyi Társadalom*, II, 2, 203–225.

2006 „Ne verjük szét a kollektívet!” Társas gazdálkodás Kelemtelkén és Abosfalván, in: Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*, Nis Kiadó, Kolozsvár, 208–241.

KOVÁCS András

1981 *Vallomás a székely szombatosok perében*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1997 *Mondjatok káddist egy székely faluért*, Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda.

L. JUHÁSZ Ilona

2005 „Fába róva, földbe ütve...” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál, Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ, Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely.

LUPÁN Ernő

1986 A mezőgazdaságvezetés elmélete és gyakorlata, *Korunk*, XLV, 6, 401–404.

OLÁH Sándor

2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

2004 *A székelyföldi agrártermelés társadalmi feltételei 1989 után*, in: *Uő: Falusi láttelepek. 1991–2003*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 128–138.

ORBÁN Balázs

1868 *A székelyföld leírása (1868–1873). Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*, Pest.

POTSA József (szerk. biz. elnök)

1899 *Háromszék Vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Kiadta Háromszék vármegye közönsége, nyomtatott Seps-Szent-Györgyön, a Jókai-Nyomda-Részvénytársulat nyomdájában.

POZSONY Ferenc

2002 *Az aranykorszak, s ami utána következett*, in: *Uő: Zabola, Száz magyar falu könyvesháza* Kht., Budapest, 77–80.

RÉV István

1996 *Az atomizáció előnyei*, *Replika*, 23–24, 92–121.

SZABÓ Á. Töhötöm

2004 *Stratégiaakeresés és alkalmazkodás*, *Korunk*, XV, 12, 99–103.

2009 *Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdálkodásban*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

VARGA E. Árpád

1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye*, TLA – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.

VINCZE Gábor

é. n. *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989.*

Forrás: <http://vincze.adatbank.transindex.ro/>

2004 *Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák. II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. 1944–1989*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

V. KOVRIG Magdolna

1986 *Alkotó iparpolitika. Eredmények és távlatok*, *Korunk*, XLV, 4, 281–286.

Források

CEAUȘESCU, Nicolae

1972 Orientările și direcțiile dezvoltării economico-sociale a României în deceniile următoare, in: *Uő: Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, 19–21 iulie 1972, Editura Politică, București, 37–43.

XIII. Pártkongresszus

1985 *Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român*, 19–22 noiembrie 1984, Editura Politică, București.

KÉZDI–ORBAI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE – Cófalva Református Egyházközség Lelkészi Jelentései (1986–2005)

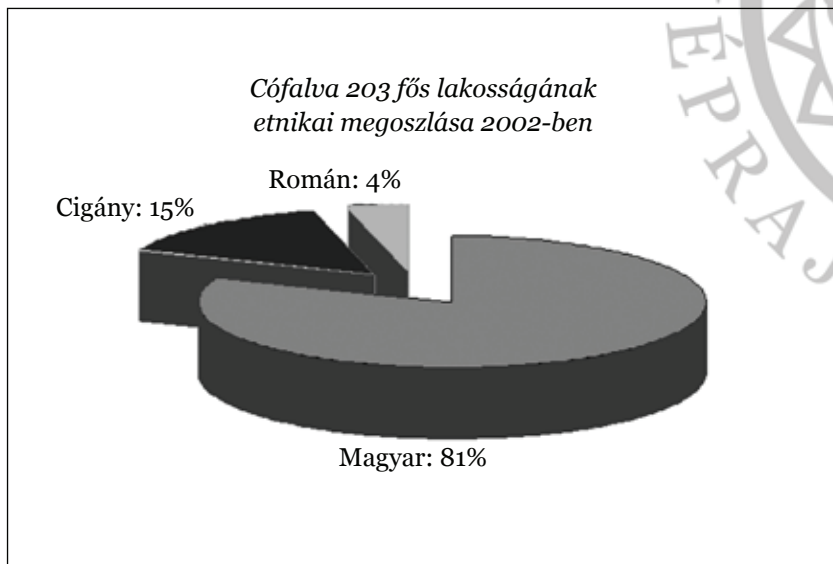
S. Á. L. – SEPSISZENTGYÖRGYI ÁLLAMI LEVÉLTÁR

F. 411 – *Buletin informativ*. 16. iratsomó (1974)

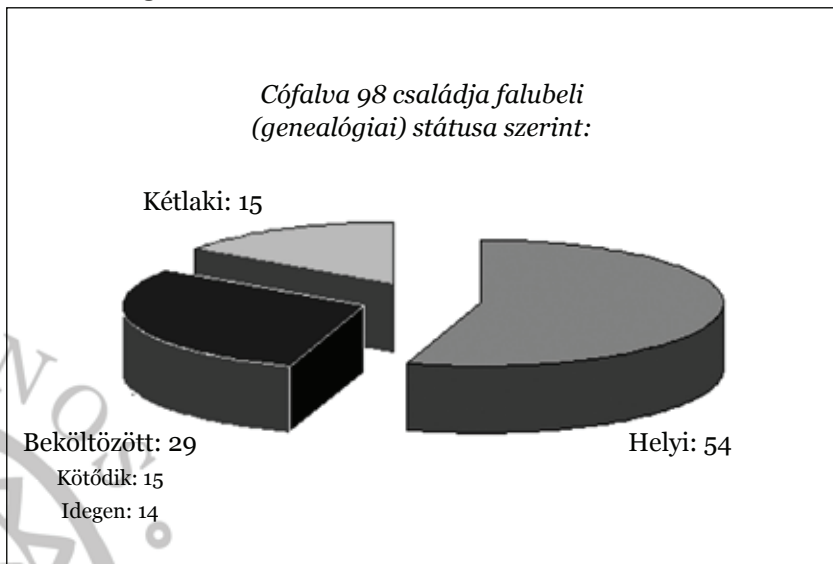
F. 411 – *Dispoziții, indicații de muncă, comunicări*. 10. iratsomó (1976)

Mellékletek

1. sz. diagram

2. sz. diagram

3. sz. diagram

